

	<p>ԱՊՐՈՂԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱ Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարան AGRISCIENCE AND TECHNOLOGY АГРОНАУКА И ТЕХНОЛОГИЯ</p>	<p>Միջազգային գիտական պարբերական ISSN 2579-2822</p>	
--	---	--	--

Կայքէջ՝ anau.am/scientific-journal

doi: 10.52276/25792822-2023.1-16

ՀՏԴ 631.155.633.11(479.25)

ՀԱՅԱՅԱՏԻԿԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՀՀ ՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Վ.Ս. Ալեքսանյան տ.գ.թ., Ա.Գ. Մատինյան տ.գ.թ.

Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարան

Ս.Ն. Շիրոկով տ.գ.թ., Ի.Ռ. Տրուշկինա Կ.գ.թ.

Սանկտ Պետերբուրգի պետական ագրարային համալսարան

vardan.aleqsanyan@gmail.com, alla.matinyan@yahoo.com, shirokovspbgau@mail.ru, auriairina@mail.ru

Տ Ե Ղ Ե Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Բանալի բառեր՝

հացահատիկի արտադրություն, պետական կարգավորում, միջազգային փորձ, սուբսիդիա, պարենային ապահովվածություն

Ա Ս Փ Ո Փ Ա Գ Ի Ր

Գյուղատնտեսական արտադրության պետական կարգավորման միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ներկայումս կարևոր նշանակություն ունի Հայաստանի պարենային անվտանգության, մասնավորապես հացահատիկի արտադրության կայունացման, ընդլայնման և ինքնաբավության մակարդակի հետագա բարձրացման առումով:

Վերլուծելով հացահատիկի արտադրության բարելավմանն ուղղված ՀՀ կառավարության 2010-2021 թթ. ֆինանսական աջակցության ծրագրերի արդյունավետությունն ու նպատակահարմարությունը՝ առաջարկում ենք վերանայել պետական կարգավորման գործիքակազմը՝ առաջնահերթություն տալով գնային աջակցությանը և ապրանքային ինտերվենցիային:

Նախաբան

Բնակչության պարենային ապահովումը 21-րդ դարի գերակա մարտահրավերներից է, որը, վերջին տարիների աշխարհաբաղաբազան իրադարձություններով (Արցախյան պատերազմ, համավարակ, ռուս-ուկրաինական հակամարտություն, պատժամիջոցներ, արտահանման սահմանափակումներ) և դրանց հետևանքներով պայմանավորված, ավելի է սրվել:

ՀՀ պարենային անվտանգության և ապահովվածության բարելավման տեսանկյունից հատկապես կարևոր նշանակություն ունի երկրի հացահատիկի ենթահամալիրի կայունությունը: Ուշագրավ է, որ հացահատիկի ինքնաբա-

վության մակարդակը 2021 թ. կազմել է 24,5 %, այդ թվում ցորենինը՝ 23,2 %:

ՀՀ գյուղատնտեսության խոցելիությամբ (հարաբերական սակավահողություն, սակավաջրություն, ենթակառուցվածքների թերզարգացածություն, գյուղատնտեսական արտադրության բարձր ռիսկայնություն, շրջանառու միջոցների համալրման հնարավորությունների սղություն և այլն) պայմանավորված՝ կարևորվում են երկրի տնտեսական և պարենային անվտանգության ապահովման, ներքին շուկայի ու տեղական արտադրողների շահերի պաշտպանության նպատակով ոլորտի պետական կարգավորման կատարելագործման ուղիների որոնումը, ինչպես նաև առաջատար փորձի հետազոտությունը:

Նյութը և մեթոդները

Հացահատիկի արտադրության զարգացման պետական կարգավորման կառուցակարգերի միջազգային փորձին ծանոթանալու, Հայաստանում վերջինիս կիրառման հնարավորությունների բացահայտման ու հիմնավորման նպատակով կատարվել է գյուղատնտեսական արտադրության, ինչպես նաև հացահատիկի ենթահամալիրի պետական աջակցության միջազգային փորձի ուսումնասիրություն: Կիրառվել են համակարգային, գրաֆիկական, համեմատության, ժամանակային շարքերի և ինդեքսային վերլուծության մեթոդներ:

Արդյունքները և վերլուծությունը

Տնտեսապես զարգացած երկրներում ագրարային ոլորտը դիտարկվում է որպես մի համակարգ, որն ունակ չէ ինքնակարգավորման, իսկ գյուղատնտեսության աջակցմանն ուղղված միջոցները՝ որպես անկայուն շուկայի պայմաններում ճյուղի կորուստների փոխհատուցում: Պետական աջակցության ծավալը պայմանավորված է երկրի եկամուտների մակարդակով: ԱՄՆ-ում այն կազմում է համախառն ներքին արդյունքի (ՀՆԱ) մոտ 1 %-ը, ԵՄ երկրներում՝ 1,3, Ճապոնիայում՝ 1,4 %-ը (С.А. Кучин, 2012): Հայաստանում ագրարային ոլորտի պետական աջակցությանն է ուղղվում ՀՆԱ-ի շուրջ 0,2-0,3 %-ը, այն դեպքում, երբ գյուղատնտեսությունն ապահովում է ՀՆԱ-ի 13-14 %-ը:

Դեռևս 90-ական թվականներին Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության անդամ երկրների ագրարային ոլորտի պետական աջակցությունը մեկ ֆերմերի հաշվով գնահատվել է տարեկան շուրջ 11-14 հազ. ԱՄՆ դոլար, Նորվեգիայում՝ 33 հազ. ԱՄՆ դոլար, ԱՄՆ-ում՝ 20-27 հազ. ԱՄՆ դոլար (И.А. Колесняк, 2012), Հայաստանում՝ 87-164 ԱՄՆ դոլար (աղ. 1):

Չարգացած երկրներում գյուղատնտեսության աջակցությանն է ուղղվում ագրարային ոլորտում արտադրված համախառն արտադրանքի 65-70 %-ը, մինչդեռ Հայաստանում ընդամենը 0,8-1,0 %-ը: Բացի այդ՝ 1 հա գյուղատնտեսական հողատեսքերի հաշվով գյուղատնտեսության աջակցության մակարդակը ԵՄ երկրներում կազմում է 300 ԱՄՆ դոլար, Ճապոնիայում՝ 473, ԱՄՆ-ում՝ 324, Կանադայում՝ 188, իսկ Հայաստանում ընդամենը 13-25 ԱՄՆ դոլար: Թեև պետությունը տարեցտարի ավելացնում է գյուղատնտեսության ֆինանսական աջակցության գումարները, այնուամենայնիվ դրանք անբավարար են ճյուղի զարգացման համար: Ավելին՝ 2017-2021 թթ. նկատվել են գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի անկման միտումներ (գծ. 1):

Գծապատկերում ներկայացված տվյալների համաձայն՝ 2018 թ. գյուղատնտեսությանն ուղղված ֆինանսական միջոցները կտրուկ կրճատվել են, սակայն հետագա տարիներին աստիճանաբար ավելացել են՝ 2021 թ. հասնելով մինչև 20,8 մլրդ դրամի: Միաժամանակ գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի արժեքը կայուն կերպով նվազել է: Գրանցված ցուցանիշները փաստում են, որ օբյեկտիվորեն անհրաժեշտ է կատարելագործել գյուղատնտեսության պետական աջակցության ծրագրերը, միջոցառումները և կարգավորման գործիքակազմը:

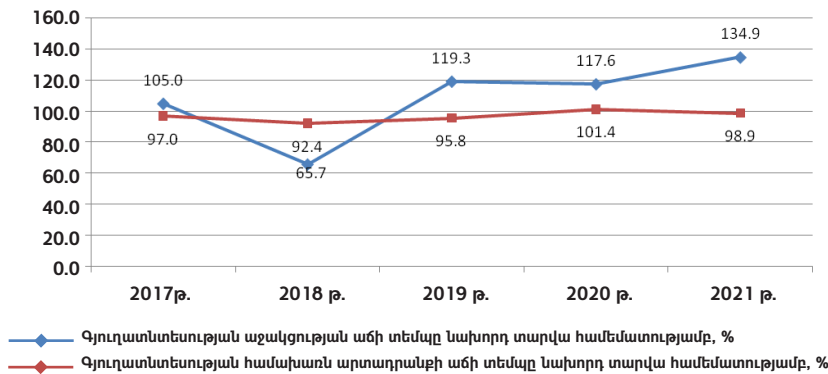
Հայաստանում պարենային անվտանգության հիմքը և կենսականորեն ամենաանհրաժեշտ պարենամթերքը հացահատիկն է, որի ընդհանուր պահանջարկի միայն 23-25 %-ն է ապահովվում տեղական արտադրության հաշվին: Ընդունված միջազգային չափանիշների համաձայն՝ երկրի պարենային անկախությունն ապահովված է, երբ առաջնահերթ անհրաժեշտ պարենամթերքի պահանջարկի շուրջ 80 %-ն ապահովվում է սեփական արտադրության հաշվին:

Աղյուսակ 1. ՀՀ գյուղատնտեսության պետական աջակցության ծավալները, 2017-2021 թթ.*

Տարիներ	Գյուղ. պետական աջակցության ծավալը, ընդամենը, մլն դրամ	Տեսակարար կշիռը ՀՀ պետությունների ընդհանուր ծախսումներում, %	Մեկ գյուղացիական տնտեսության հաշվով, դրամ	1000 դրամ գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի հաշվով, դրամ	1 հա գյուղատնտեսական նշանակության հողերի հաշվով, դրամ
2017	16 737,2	1,11	52 799	18,42	8 189
2018	11 000,2	0,76	34 701	12,3	5 380
2019	13 124,3	0,81	41 402	15,4	6 420
2020	15 431,3	0,81	48 679	18,5	7 551
2021	20 817,8	1,04	65 671	22,3	10 192

Ծանոթություն: Գյուղացիական տնտեսությունների թիվը պայմանականորեն ընդունվել է 317 000:

*Կազմվել է հեղինակների կողմից՝ www.minfin.am կայքի տվյալների հիման վրա:

ՊՁ. 1. Այլընտրանքային պետական աշակերտության և համախառն արտադրանքի ծավալների միտումները 2017-2021 թթ. (կազմվել է հեղինակների կողմից՝ աղյուսակ 1-ի և ՀՀ ՎԿ տվյալների հիման վրա, www.armstat.am):

Պատահական չէ, որ ՀՀ կառավարությունը 2007-2011 թթ. պետական աշակերտության իրականացումը սկսել է հենց ցորենի և գարու սերմնաբուծության զարգացման ծրագրով, իսկ հետագայում հաստատել է թվով մեկ տասնյակից ավելի ծրագրեր (www.mineconomy.am): Ուսումնասիրությունների արդյունքները փաստում են, որ, չնայած հացահատիկի արտադրության ընդլայնմանն ուղղված կառավարության ջանքերին, տարեցույցով էլ ավելի են կրճատվում հացահատիկի ցանքատարածությունները, չի ապահովվում բերքատվության աճ, նվազում է համախառն բերքը (աղ. 2):

Աղյուսակ 2-ում ներկայացված տվյալների համաձայն՝ 2015-2021 թթ. ՀՀ ընդհանուր ցանքատարածությունները կրճատվել են 110,0 հազ. հա-ով, որից 68,2 հազ. հա կազ-

մել են հացահատիկային մշակաբույսերը (62 %): Հայաստանում հացահատիկի արտադրությունում գերակշռում է ցորենը, որի ցանքատարածությունները ևս կրճատվել են. 2015 թ.՝ 108,9 հազ. հա, 2021 թ.՝ 59,1 հազ. հա (49,8 հազ. հա-ով պակաս): Նույն ժամանակահատվածում նվազել է նաև հացահատիկային և հատիկաընդեղեն մշակաբույսերի բերքատվության մակարդակը. 2015 թ. այն կազմել է 31,3 ց/հա, իսկ 2021 թ.՝ 12,9 ց/հա, ցորենի միջին բերքատվությունը կազմել է 33,4 ց/հա, 2021 թ. իջել է մինչև 16,8 ց/հա: Ցանքատարածությունների կրճատումն ու բերքատվության անկումն անդրադարձել են հացահատիկի և ցորենի համախառն բերքի վրա՝ հանգեցնելով դրանց համապատասխանաբար 448,3 և 265,5 հազ. տ կամ 74,5 և 73,2 %-ով նվազման:

Աղյուսակ 2. Հացահատիկային մշակաբույսերի ցանքատարածությունները, համախառն բերքը, բերքատվությունը և ինքնաբավության մակարդակը, 2015-2021 թթ.

Ցուցանիշներ	2015 թ.	2016 թ.	2017 թ.	2018 թ.	2019 թ.	2020 թ.	2021 թ.
Ընդամենը ցանքատարածություն, հազ. հա	337,5	353,4	294,5	242,3	227,9	222,7	227,2
Հացահատիկային մշակաբույսերի ցանքատարածությունները, հազ. հա	193,1	198,1	155,2	130,2	121,2	121,7	124,9
Այդ թվում՝ ցորենի	108,9	108,7	82,4	66,7	59,9	59,4	59,1
Արտադրվել են հացահատիկ և հատիկաընդեղեն, հազ. տ	601,5	604,2	302,5	337,7	198,7	246,1	153,2
Այդ թվում՝ ցորեն, հազ. տ	362,7	350,4	176,4	187,5	112,6	132,0	97,2
Հացահատիկային մշակաբույսերի միջին բերքատվությունը, ց/հա	31,3	30,7	19,8	26,1	16,9	20,5	12,9
Այդ թվում՝ ցորենի, ց/հա	33,4	32,4	21,8	28,2	19,6	22,5	16,8
Հացահատիկի ինքնաբավության մակարդակը, %	57,5	61,6	40,6	39,5	30,9	31,3	25,3
Այդ թվում՝ ցորենի, %	49,5	53,2	33,2	31,5	25,9	24,4	23,2

*Կազմվել է հեղինակների կողմից՝ ՀՀ ՎԿ տվյալների հիման վրա, www.armstat.am:

հնդեքսային վերլուծության համաձայն՝ բերքատվության և ցանքատարածությունների փոփոխության հետևանքով գրանցվել է համախառն բերքի փոփոխություն, մասնավորապես 2015 թվականի համեմատությամբ 2021-ին հացահատիկի և ցորենի համախառն բերքը կրճատվել է 59 և 50 %-ով:

Համախառն բերքի փոփոխությունը, ըստ բերքատվության, կազմել է՝

- հացահատիկ՝ $\frac{P_{2021} \cdot S_{2021}}{P_{2015} \cdot S_{2015}} = \frac{1532,0}{3717,2} = 0,41$ կամ 41 %,

- ցորեն՝ $\frac{P_{2021} \cdot S_{2021}}{P_{2015} \cdot S_{2015}} = \frac{972}{1932,4} = 0,50$ կամ 50 %:

Միևնույն ժամանակ ցանքատարածության կրճատման հետևանքով հացահատիկի համախառն բերքը նվազել է 38, իսկ ցորենինը՝ 47 %-ով:

Համախառն բերքի փոփոխությունը, ըստ ցանքատարածության, կազմել է՝

- հացահատիկ՝ $\frac{P_{2015} \cdot S_{2021}}{P_{2015} \cdot S_{2015}} = \frac{3717,2}{6015,0} = 0,62$ կամ 62 %,

- ցորեն՝ $\frac{P_{2015} \cdot S_{2021}}{P_{2015} \cdot S_{2015}} = \frac{1932,4}{3627,0} = 0,53$ կամ 62 %,

որտեղ P_{2015} -ը, P_{2021} -ը բերքատվության մակարդակներն են 2015 և 2021 թվականներին, S_{2015} և S_{2021} -ը՝ ցանքատարածությունները նույն ժամանակաշրջանում:

Ըստ ուսումնասիրությունների՝ հացահատիկի արտադրության անկումը սկսվել է 2017 թվականից: Մինչ այդ գրանցված աճը, թերևս, պայմանավորված է եղել այդ ժամանակաշրջանում կառավարության կողմից մի շարք ծրագրերի իրագործմամբ:

2018-2022 թթ. Հայաստանում գարնանացան հացահատիկային, հատիկաընդեղեն, կերային մշակաբույսերի և աշնանացան ցորենի արտադրության խթանման պետական աջակցության ծրագրերի կատարողականի (Տեղեկանք ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության համակարգմամբ գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվող պետական աջակցության ծրագրերի վերաբերյալ, տրված 30.11.2022 թ.) ուսումնասիրությամբ պարզվել է, որ միայն 2021 թ. տնտեսավարողներին փոխհատուցվել է 481,0 մլն դրամ, մյուս տարիներին այդ ծրագրերից օգտվելու հայտեր չեն ներկայացվել:

Հացահատիկի արտադրության աջակցության ծրագրերի թերակատարման և արդյունավետության գնահատման նպատակով Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանի դասախոսների, ինչպես նաև մեր կողմից հարցումներ են անցկացվել ծրագրերի շահառուների շրջանում (Գեղարքունիքի, Շիրակի և Լոռու մարզերում): Հարցման արդյունքների համաձայն՝ շահառուների մեծ մասը կարևորում է գյուղատնտեսական և ագրովերամշակման ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորումը, մասամբ նաև՝ գյուղտեխնիկայի և ագ-

րոպարենային ոլորտի սարքավորումների լիզինգի պետական աջակցությունը: Հարցվող տնտեսավարողները կարևորում են նաև մատչելի գներով պարարտանյութերի, դիզելային վառելիքի, սերմացուի ձեռք բերման սուբսիդավորման ծրագրերը, որոնք դադարեցվել են դեռևս 2018 թ.: Սակայն 2022 թ. մարտին ՀՀ կառավարությունը, նկատի ունենալով պարարտանյութերի բարձր գնաճը (1 պարկ ամոնիակային սելիտրայի գինը կազմել է 22,0-25,0 հազ. դրամ) և փոքր ֆերմերային տնտեսությունների խոցելիությունը, որոշում ընդունեց մինչև 3 հա տարածքում մշակություն իրականացնող ֆերմերային տնտեսություններին սուբսիդավորել պարարտանյութի վաճառքի գնի 50 %-ը, բայց 50 կգ կշռող յուրաքանչյուր պարկի հաշվով 9000 դրամից ոչ ավելի: Եթե նկատի ունենանք նշված որոշման կայացման ժամանակահատվածը, ապա ակնհայտ է, որ այն չէր կարող խթանել 2022 թ. գարնանացան հացահատիկի ցանքի կազմակերպումը, ուստի կարելի է փաստել այս ծրագրի ձախողումը որոշ համայնքներում:

Որպես կանոն, աշխարհի զարգացած երկրների ագրարային քաղաքականության հիմնական նպատակը հացահատիկի արտադրության բավարար ծավալների, պարենային անվտանգության և տնտեսական անկախության ապահովումն է:

Ուշագրավ է հացահատիկի արտադրության պետական աջակցության, այդ թվում՝ սուբսիդավորման ոլորտներում միջազգային փորձը:

ԱՄՆ-ում հացահատիկի արտադրության կայուն զարգացման նպատակով կիրառվում են հետևյալ երեք ծրագրերը.

1. Վարկավորման գրավադրում և բերքի ապահովագրման ծրագիր: Գրավային գների միջոցով պետությունը երաշխավորում է հացահատիկի նվազագույն գին և իրացվելիության որոշակի մակարդակ: Ֆերմերը գյուղատնտեսական մթերքը սահմանված գներով հանձնում է Արևմտաօրենյան ընկերությանը՝ ապահովելով կայուն եկամուտներ (A. Нешадин, 2009): Հացահատիկ արտադրողների նվազագույն եկամտաբերությունը երաշխավորվում է նաև բերքի ապահովագրմամբ (www.sbs-consulting.ru):

2. Երաշխավորված (նպատակային) գների ծրագիր: Սահմանվող նվազագույն գնով պետությունը գնում է չբաշխված հացահատիկը, ինչը թույլ է տալիս լուծել միաժամանակ մի քանի խնդիր՝ հավասարակշռել առաջարկ-պահանջարկը, կանխել գների անկումը, լրացնել պետական պահուստները:

3. Ուղղակի վճարումների ծրագիր: Փոքր ֆերմերային տնտեսությունները սուբսիդավորվում են արտադրության միջոցների ձեռքբերման, հողի մշակության համար (A.A. Ковбасюк, 2016):

Այսպիսով՝ ԱՄՆ-ում գյուղատնտեսական քաղաքականությունը հիմնականում ուղղված է՝

- ֆերմերների եկամուտների աջակցմանը,
- գյուղատնտեսական արտադրության արդյունավետության բարձրացմանը,

- համաշխարհային շուկայում ամերիկյան ապրանքների բարձր մրցունակությանն աջակցմանը:

Թվարկված նպատակների հիման վրա որոշվում են ամերիկյան քաղաքականության ինդիկատորները:

- հացահատիկի արտադրության և իրացման կարգավորում երկրում,

- գյուղական ենթակառուցվածքների (ճանապարհաշինություն, մեկտրոսցում, էլեկտրիֆիկացում և այլն) ստեղծում,

- գիտահետազոտական և փորձագիտական աշխատանքների զարգացում ու ներդրում գյուղատնտեսությունում:

Կանադայում գործող հացահատիկի կոմիտեն սահմանում է երաշխավորված գին, որով պետությունը պարտավորվում է ֆերմերներից գնել սահմանված չափաքանակով հացահատիկ: Հացահատիկի կոմիտեի միջոցների դեֆիցիտը լրացվում է դաշնային բյուջեի հաշվին: Հացահատիկի արտադրությունն արդյունավետ կարգավորում է մատակարարումների չափաքանակների բաշխումը, որը հնարավորություն է տալիս արտադրության մակարդակի և կառուցվածքի վրա ազդել, ֆերմերային եկամուտներն ապահովել առանց բյուջետային միջոցների օգտագործման ու ֆինանսական ռիսկերի:

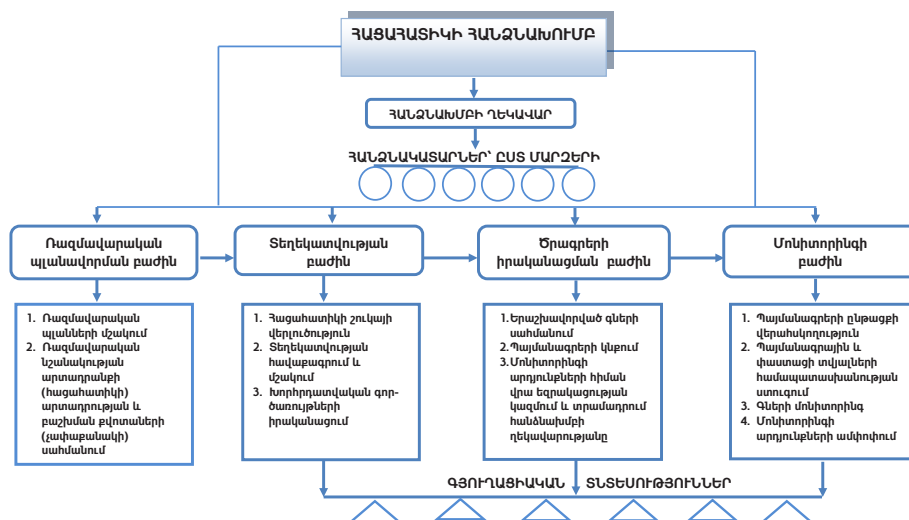
Չինաստանում կիրառվում է երկմակարդակ գնային համակարգ՝ պետության կողմից ամրագրված և ազատականացված գներ: Հացահատիկի գինը շուկայում որոշվում է առաջարկ-պահանջարկի հիման վրա, միևնույն ժամանակ վերահսկվում է պետության կողմից՝ վաճառքի նվազագույն գնի ապահովման նպատակով: Առաջարկ-պահանջարկի հավասարակշռության ապահովումն իրականացվում է ինտերվենցիոն միջոցառումների և ապահովագրական պահուստների ձևավորման միջոցով:

Ճապոնիայում հացահատիկի շուկայի կարգավորման նպատակով կիրառվում են պետական գնումներ և ապրանքային ինտերվենցիա (ՀՀ-ում գյուղատնտեսության սուբսիդավորման հայեցակարգ, 2016):

Եվրամիության երկրներում գործում է գնային աջակցության կառուցակարգը. սահմանվում են նպատակային, համեմատաբար բարձր մակարդակի գներ, որոնք միջին և մեծ արտադրողականությամբ ֆերմերային տնտեսությունների համար ապահովում են եկամտի որոշակի մակարդակ: Հացահատիկի նվազագույն գինն ապահովվում է պետական գնումների միջոցով: Պետական գնող կազմակերպությունները նախապես սահմանված գներով գնում են հացահատիկը՝ կանխելով սահմանված նվազագույնից շուկայական գների իջեցումը (H.M. Полянская и др., 2020, T.M. Полушкина, 2020):

Լեհաստանում ցորենի և տարեկանի համար սահմանվում են երաշխավորված գներ ու արտահանման-ներմուծման արդյունավետ կառուցակարգ: Գյուղատնտեսության և սննդի արդյունաբերության նախարարությանը կից գործում է Ագրարային շուկայի գործակալություն, որը շուկայական գների սահմանված նվազագույնից ցածր գների դեպքում իրականացնում է ինտերվենցիոն գնումներ: Բացի այդ՝ գործակալությունը ցորեն է գնում նաև պետական պահուստի համար:

Բացի պետական աջակցության վերոնշյալ մեթոդներից՝ գյուղատնտեսությունում հիմնական կապիտալի վերարտադրության համար կարևորվում է լիզինգը: ԱՄՆ-ում լիզինգի միջոցով ֆինանսավորվում է կապիտալ ներդրումների 20-30, Անգլիայում՝ 11-20, Ֆրանսիայում՝ 16-17, Գերմանիայում՝ 15-16, Իտալիայում՝ 14-15, Կանադայում՝ 8-10 %-ը:

ՊՁ. 2. ՀՀ հացահատիկի արտադրության ոլորտի պետական կարգավորման առաջարկվող մոդելը (կազմվել է հեղինակների կողմից):

Հացահատիկի արտադրության ոլորտի պետական կարգավորման միջազգային փորձի ուսումնասիրությամբ միանգամայն ակնհայտ է, որ ներդրումների ակտիվացման գործում պետությունը պետք է հանդես գա ոչ թե որպես գլխավոր ներդրող, այլ ստեղծի ոլորտի զարգացմանը խթանող միջավայր: Նշված համատեքստում չափազանց կարևոր է պետություն-մասնավոր հատված գործընկերային համագործակցության ապահովման գործուն կառուցակարգերի ներդրումը (www.fao.org):

Կատարված վերլուծությունների և հետազոտությունների հիման վրա մեր կողմից մշակվել է ՀՀ հացահատիկի արտադրության պետական կարգավորման մոդել (գծ. 2):

Առաջարկվող մոդելում կարևորում ենք հացահատիկի հանձնախմբի ստեղծումը, որի հիմնական գործառնությունները պետք է լինեն գյուղատնտեսության նախարարության (առաջարկում ենք վերականգնել) կողմից ռազմավարական նշանակություն ունեցող արտադրանքի (մասնավորապես՝ հացահատիկի) արտադրության և բաշխման սահմանված չափաբանակների հիման վրա գյուղացիական տնտեսությունների հետ պայմանագրերի կնքումը, գործընթացի վերահսկողությունը և կատարողականի ամփոփումը:

Եզրակացություն

Ամփոփելով հացահատիկի արտադրության ոլորտի պետական կարգավորման միջազգային փորձի ուսումնասիրության, ոլորտի փորձագետների, փորձառու ֆերմերների և պետական աջակցության ծրագրերից օգտվողների կարծիքները, ինչպես նաև գնահատելով ՀՀ-ում հացահատիկի արտադրության զարգացմանն ուղղված պետական աջակցության արդյունքները՝ կարևորում ենք հետևյալ միջոցառումների իրականացումը:

1. Ստեղծել հացահատիկի հանձնախումբ: Գյուղատնտեսության զարգացման և պարենային անվտանգության ապահովման արդի մարտահրավերների տեսանկյունից Գյուղատնտեսության նախարարության վերականգնումը հրատապ է: Դրան կից պետք է ստեղծել հացահատիկի հանձնախումբ, որը կվերահսկի և կկազմակերպի հացահատիկի արտադրությունն ու իրացումը:

2. Ձևավորել երաշխավորված (գրավային գների) ինստիտուտ: Տեղեկատվական համակարգի միջոցով հանձնախումբը, վերլուծելով վերջին տարիների հացահատիկի շուկայի վիճակը, աշխարհաբաղաբանական իրադարձությունները, գների տատանումները և սպասվելիք արդյունքները, պետք է սահմանի երաշխավորված գներ: Հանձնախմբի գործունեությունը, ըստ գյուղատնտեսական տարբեր գոտիների և համայնքների, պետք է լինի ճկուն ու համակարգված: Մասնավորապես, գտնում ենք, որ ելնելով մշակվող հացահատիկի կոնկրետ սորտից, բերքատվության մակարդակից, ստացվող արտադրանքի որակից և տարածաշրջանից նպատակահարմար է կիրառել տարբերակված մոտեցումներ և կառուցակարգեր:

3. Սահմանել հացահատիկի արտադրության և բաշխման չափաբանակներ (բվտաներ), ամրապնդել պայմանագրային հարաբերությունները: Հաշվի առնելով երկրի ռեսուրսային հնարավորությունները և պարենային անվտանգության շեմը՝ գյուղատնտեսության նախարարությունը պետք է սահմանի արտադրության ու բաշխման չափաբանակները: Վերջիններիս վերաբերյալ տեղեկատվությունն անհրաժեշտ է տրամադրել հացահատիկի մշակությամբ մասնագիտացված համայնքներին, առանձին տնտեսավարողների հետ կնքել պայմանագրեր:

4. Կիրառել ապրանքային ինտերվենցիա: Պետական աջակցության ծրագրերի մշակման համատեքստում կարևոր ենք համարում ապրանքային ինտերվենցիայի կիրառումը, որի նշանակությունը ոչ միայն պետական պահուստային ֆոնդի ստեղծումն է, այլև արտադրության նվազագույն եկամտաբերության և տնտեսավարողների կայուն եկամուտների երաշխավորումը:

5. Տնտեսություն-ենթակառուցվածք փոխգործակցության խթանում: Հացահատիկի արտադրության ամբողջ շղթայի զարգացումը, կայունացումը, արդիականացումը և արդյունավետությունն ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ է խթանել տնտեսություն-ենթակառուցվածք փոխգործակցությունը: Այդ նպատակով առաջարկվում է սուբսիդավորել այն տնտեսություններին, որոնք կհամագործակցեն գյուղատնտեսական տարբեր ծառայություններ մատուցող տեղական կազմակերպությունների հետ: Օրինակ՝ այն տնտեսավարողները, որոնք կգբաղվեն բացառապես գիտական կենտրոնների կողմից առաջարկվող, հավաստագրված հացահատիկային մշակաբույսերի սորտերի կամ հիբրիդների մշակությամբ և ստացված բերքի իրացմամբ: Անհրաժեշտ է խստացնել նաև սուբսիդավորման պայմանները, մասնավորապես, եթե չի ապահովվում արտադրության չափաբանակը, չի ստացվում նախատեսված արդյունքը և խախտվել են հացահատիկի մշակության պայմանները, պետք է նվազեցվի տրամադրվող սուբսիդիան: Նման մոտեցումը տնտեսավարողներին կմոտիվացնի, որպեսզի ամեն գնով ստանան պայմանագրով ամրագրված ծավալի ու որակի հացահատիկ:

Վերոհիշյալ միջոցառումների հիման վրա մշակվել է հացահատիկային ենթահամալիրի պետական կարգավորման մոդել և կազմվել է գործիքակազմ: Նշվել են յուրաքանչյուր ստորաբաժանման գործառնությունները: Տեղեկատվական բաժինը, վերլուծելով հացահատիկի շուկայի վիճակը և գների տատանումներն ու միտումները, երաշխավորված գին կսահմանի ըստ գյուղատնտեսական գոտիների, համայնքների, մշակվող սորտերի: Դա հնարավորություն կտա, հաշվի առնելով համայնքների բնատնտեսական ռեսուրսային ներուժը, ապահովել հացահատիկի արտադրության բարձր արդյունավետություն, կնպաստի հացահատիկային տնտեսությունների մասնագիտացման խորացմանը, կապահովի հացահատիկի արտադրության զարգացմանն ուղղված

արդյունավետ պետական քաղաքականության բարձր արդյունավետություն և ֆինանսական միջոցների ներդրման բարձր հատույց:

Հետազոտության արդյունքների համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում հողօգտագործման մակարդակը 2021 թ. դրությամբ կազմել է 51,2 %, ընդ որում, ըստ հացահատիկ մշակող հիմնական մարզերի, այս ցուցանիշը Արագածոտնի մարզում կազմել է 38,8 %, Գեղարքունիքի մարզում՝ 40,5, Կոտայքի մարզում՝ 31,4, Շիրակի մարզում՝ 55,0, Սյունիքի մարզում՝ 38,2, Լոռու մարզում՝ 39 %: Նշված մարզերի ընդհանուր ցանքատարածությունների շուրջ 70-85 %-ը զբաղեցնում են հացահատիկային մշակաբույսերի ցանքերը: Այսինքն՝ մոտավոր հաշվարկներով, եթե այդ մարզերում չօգտագործվող հողատարածքների առնվազն 60 %-ը (120.0 հազ. հա) հատկացվի հացահատիկի մշակությանը, ապա 25-30 ց/հա միջին բերքատվության պայմաններում կապահովվի 300.0-360.0 հազ. տ հացահատիկ, ինչը հնարավորություն կտա ինքնաբավության մակարդակը հասցնել մինչև 65-69 %:

Հեռանկարում այս ցուցանիշները կարող են ավելի բարելավվել, եթե ոլորտի պետական կարգավորման՝ մեր նախանշած դրույթները Կառավարության կողմից հաջողությամբ իրագործվեն: Ընդ որում՝ գների սահմանումը նպատակահարմար է կապակցել բերքատվության մակարդակի և արտադրանքի որակի հետ, ինչը կխթանի տնտեսավարողին ամեն գնով ստանալ բարձրորակ ու մեծաքանակ բերք: Բացի այդ՝ շրջանառության մեջ կորվեն նաև չօգտագործվող հողերը, կպահպանվեն մշակության տեխնոլոգիական գործընթացներն ու ագրոկանոնները:

Կարծում ենք՝ նշված հիմնարար միջոցառումները կնպաստեն հացահատիկի արտադրության հեռանկարային զարգացմանը, միջնաժամկետում կապահովեն իրատեսական արդյունքներ, կամրապնդեն պետություն-տնտեսություն-գիտություն համագործակցությունը, կբարձրացնեն հացահատիկի ինքնաբավության մակարդակը և, ամենակարևորը, կլուծեն ՀՀ պարենային անվտանգության խնդիրը:

Գրականություն

1. ՀՀ-ում գյուղատնտեսության սուբսիդավորման հայեցակարգ, ՀՀ կառավարության 01.12.2016 թ. N 48 որոշում, էջ 20:
2. Տեղեկանք ՀՀ Էկոնոմիկայի նախարարության համակարգմամբ գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվող պետական աջակցության ծրագրերի վերաբերյալ, տրված 30.11.2022 թ. <https://mineconomy.am/page/1248>.
3. https://www.armstat.am/file/article/sv_12_20a_122.pdf. ՀՀ վիճակագրական կոմիտե: Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանք (դիտվել է՝ 17.01.2023 թ.):
4. <https://www.armstat.am/am/?nid=81>. ՀՀ վիճակագրական կոմիտե: Պարենային աղբատություն և ապահովվածություն (դիտվել է՝ 17.01.2023 թ.):

5. <https://mineconomy.am/page/1338>. ՀՀ Էկոնոմիկայի նախարարություն: Գյուղատնտեսության ոլորտի պետական օժանդակության ծրագրեր (դիտվել է՝ 24.11.2022 թ.):
6. https://minfin.am/hy/page/petakan_byujei_hashvetvutyun/. ՀՀ ֆինանսների նախարարություն: Պետական բյուջեի հաշվետվություն 2017-2021 թթ. (դիտվել է՝ 17.01.2023 թ.):
7. Ковбасюк А.А. Зарубежный опыт государственной поддержки производства зерновых культур // Управление социально-экономическим развитием территорий. - 2016. - С. 154.
8. Колесняк И.А. Государственное регулирование сельского хозяйства за рубежом // Вестник Красноярского государственного аграрного университета. - КГАУ. - 2012. - N 6. - С. 306-309. <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennoe-regulirovanie-selskogo-hozyaystva-za-rubezhom/viewer>.
9. Кучин С.А. Мировой опыт финансовой поддержки аграрного сектора экономики и возможность его адаптации в России // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. - 2012. <https://cyberleninka.ru/article/n/mirovoy-opyt-finansovoy-podderzhki-agrarnogo-sektora-ekonomiki-i-vozmozhnost-ego-adaptatsii-v-rossii>.
10. Нещадин А. Опыт государственного регулирования и поддержки сельского хозяйства за рубежом // Общество и экономика. - 2008. <http://viperson.ru/articles/andrey-neschadin-opyt-gosudarstvennogo-regulirovaniya-i-podderzhki-selskogo-hozyaystva-za-rubezhom>.
11. Полушкина Т.М. Эффективность государственного регулирования сельского хозяйства // Фундаментальные исследования. - 2020. - N 6. - С. 110. <https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=42786>.
12. Полянская Н.М. и др. Государственная финансовая поддержка развития агропродовольственного сектора: опыт ведущих зарубежных стран / Н.М. Полянская, А.А. Колесняк, И.А. Колесняк // Экономические отношения. - 2020. - N 3. - С. 860. <https://doi.org/10.18334/eo.10.3.110746>.
13. <https://www.fao.org/3/cc0639ru/online/cc0639ru.html>. Положение дел в области продовольственной безопасности и питания в мире 2022. Переориентация политики в области продовольствия и сельского хозяйства в интересах повышения экономической доступности здорового питания (դիտվել է՝ 24.11.2022 թ.):
14. <http://www.sbs-consulting.ru/media/20091221%20%20%20%20.pdf>. Доклад о состоянии и перспективах увеличения производства зерновых культур в России в 2008-2009 годах (դիտվել է՝ 24.11.2022 թ.):

Пути государственного регулирования зернового производства в контексте обеспечения продовольственной безопасности РА

В.С. Алексанян, А.Г. Матинян

Национальный аграрный университет Армении

С.Н. Широков, И.Р. Трушкина

Санкт-Петербургский государственный аграрный университет

Ключевые слова: *производство зерна, государственное регулирование, международный опыт, субсидия, продовольственная безопасность*

Аннотация. Изучение международного опыта государственного регулирования сельскохозяйственного производства в настоящее время имеет важное значение для продовольственной безопасности Армении, в частности для стабилизации, расширения и дальнейшего повышения уровня самообеспеченности зернового производства.

В результате анализа эффективности и целесообразности программ финансовой поддержки Правительства РА 2010-2021 гг., направленных на улучшение производства зерна, предлагаем пересмотреть инструменты государственного регулирования, отдавая приоритет ценовой поддержке и товарной интервенции.

State Regulation Ways for Grain Production in the Context of Ensuring RA Food Security

V.S. Aleksanyan, A.G. Matinyan

Armenian National Agrarian University

S.N. Shirokov, I.R. Trushkina

Saint-Petersburg State Agrarian University

Keywords: *grain production, state regulation, state support, international practice, subsidy, food security*

Abstract. Food security of the population is one of the main challenges of the 21st century, which, due to the events of recent years (Artsakh war, pandemic, Russian-Ukrainian conflict, sanctions, export restrictions) and their consequences, has become more acute. The stability of the grain sector in the country is of particular importance from the point of view of improving the food security in Armenia. Based on the study of international practice of state support for agricultural production, the results of analysis on the effectiveness of the state support tools traditionally used in different countries, as well as evaluating the state support for the development of grain production in RA, we have developed a model of state regulation of grain production, where the application of a number of realistic methods and measures is emphasized.

The results of the studies document that, despite the government's efforts to expand grain production, the grain sown areas are decreasing year by year, yield growth is not ensured, and the total growth is decreasing. Studying the international experience of state support for agricultural production, analyzing the results of the effectiveness of the state support tools traditionally used in different countries, as well as evaluating the state support for the development of grain production in RA for 2010-2021, we propose to revise the state regulation tools.

In particular, to create a grain commission, form a guarantee and collateral price institute, set grain production and distribution quantities, strengthen contractual relations, form a commodity credit company and a grain price stabilization fund, apply commodity intervention, as well as promote economy-infrastructure intervention.

We believe that the mentioned fundamental measures will contribute to the prospective development of grain production, ensure realistic results in the medium term, strengthen the cooperation between the state, production and science, as well as increase the self-sufficiency level of grain and, most importantly, will contribute to ensuring the food security of the Republic of Armenia.

Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ Գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ՝ 20RF-054 գիտական ծրագրի շրջանակում:

Ընդունվել է՝ 28.11.2022 թ.
Գրախոսվել է՝ 31.01.2023 թ.